

Привілеї та імунітет дипломатичних представництв

Privileges and immunities of diplomatic missions

В.В. Штучний

Ключові слова:

дипломатичні привілеї, імунітет, представництва, імунітет від юрисдикції, фіскальний імунітет.

Key words:

diplomatic privileges, immunity, representation, immunity from jurisdiction fiscal immunity.

Актуальність теми. Інститут привілеїв та імунітетів існує спеціально для забезпечення виконання дипломатичним представництвом і його персоналом своїх функцій. Цей інститут виник у глибокій давнині й спочатку його норми діяли як звичаєві.

Одним із найактуальніших і складних питань, пов'язаних з імунітетами та привілеями дипломатичних представництв та їх персоналу, є теоретичне обґрунтування необхідності їх надання. Сьогодні вони зафіксовані в багатьох багатосторонніх і двосторонніх угодах.

Мета статті – розкрити зміст понять дипломатичного імунітету та привілеїв; виокремити особливості їх застосування до певних категорій осіб; визначити види привілеїв та імунітетів, які існують відповідно до міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. У міжнародній доктрині існує декілька принципових підходів до обґрунтування надання дипломатичних привілеїв та імунітетів:

- 1) принцип взаємності, у основі якого лежить розуміння того, що надання дипломатичних привілеїв та імунітету здійснюється на взаємній основі;
- 2) принцип альтернативності, підґрунтям якого є твердження про те, що надання привілеїв та імунітетів є правом, а не обов'язком держави;
- 3) принцип функціональної необхідності, який ґрунтується на визнанні того, що в державі перебування дипломатичному представництву іноземної держави повинні бути створені належні умови для ефективної діяльності.

Термін «імунітет» можна розуміти як пільгове становище або пільги, що надаються дипломату або консулу¹.

Імунітет – це сукупність привілеїв та імунітетів суб'єкта міжнародного права, який здійснює зовнішні зносини, а отже, це сукупність особливих особистих прав і переваг, що полегшують роботу зарубіжних представників. Також імунітет – це вилучення з-під адміністративної, кримінальної та цивільної юрисдикції держави перебування.

До цього відносяться право на недоторканність службових приміщень, право на безперешкодний зв'язок зі своїм урядом, представництвами та консульствами, особиста недоторканність представників держав, вилучення від юрисдикції, недоторканність житла, а також «привілеї ввічливості», якими є право на прийом із певними почестями, на користування прапором на своїх будівлях та екіпажах, на виставлення герба або щита з емблемою своєї країни на дверях будівлі, де представник виконує свої службові функції. Під імунітетами розуміють принцип вилучення глав держав, глав і членів урядів, членів парламенту та представників іноземних держав, майна іноземних держав та осіб, а також іноземних військових сил і державних кораблів за кордоном із примусового впливу з боку суду, фінансового апарату та ради безпеки країни, де такі іноземні особи та майна знаходяться, зокрема вилучення з позовів, арештів, обшуків, ембарго та ревізій.

Під дипломатичними привілеями розуміються особливі переваги й пільги, надані представництвам і їхнім співробітникам, порівняно з громадянами держави перебування. Під дипломатичними імунітета-

¹ Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: стоки становления и перспективы развития / Т.В. Зонова ; Моск. гос. ин-т междунар. отношений. – М. : РОССПЭН, 2003. – С. 76.

ми розуміють вилучення представництва та його співробітників із юрисдикції й примусових дій із боку держави перебування. У міжнародному праві розрізняють привілеї та імунітети дипломатичних представництв і привілеї та імунітети їхніх співробітників (особисті привілеї та імунітети).

Під терміном «дипломатичний імунітет» варто розуміти сукупність привілеїв та імунітетів в строгому сенсі цих слів².

Дипломатичний імунітет поширюється насамперед на сукупність привілеїв та імунітетів суб'єкта міжнародного права, глав держав, глав і членів урядів, членів парламентів, дипломатичних агентів держав або нації в період становлення в країні перебування, глав і членів постійних представництв при міжнародних організаціях, міжнародних посадових осіб, глав і членів делегацій на зустрічі та конференції. Треба розрізняти привілеї та імунітет. Під привілеями варто розуміти особливі правові переваги деяких іноземців як представників держав. Найбільш істотними з них є право на посилений захист від посягань та образ, право користуватися в певних випадках знаками й емблемами, право на спеціальні засоби зв'язку із закордоном, право на почесні зустрічі³.

Д.Б. Левін зазначає: «Дипломатичний імунітет – одна з найбільш важливих і в теоретичному, і в практичному сенсі проблем міжнародного права, що стосуються регламентації діяльності дипломатії»⁴.

К.К. Сандровський стверджує: «Дипломатичний імунітет – це основний елемент, центральний інститут усього дипломатичного права»⁵.

Охорона як дипломатичного імунітету, так і дипломатичних привілеїв є нормою міжнародного права, забезпечується як добровільним дотриманням, так і примусом державами з метою підтримки й розвитку мирних відносин.

Як вже було зазначено, основою сучасного дипломатичного права є Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.⁶ Вона визначає функції дипломатичного представництва, порядок призначення та відкликання його глави, встановлює класи глав представництв, їх старшинство, привілеї та імунітети дипломатів. Підписана у Відні 18 квітня 1961 р. Конвенція набула чинності в квітні 1964 р. У ній беруть участь 175 держав. Складається вона з 53 статей і двох факультативних договорів. Віденська конвенція 1961 р. закріпила практику поділу глав дипломатичних представництв на три класи: послы й папські нунції; посланники й папські інтернунції; повірені в справах. Згідно з Віденською конвенцією 1961 р. між дипломатичними представниками різних класів не повинно проводитися ніякого розрізнення, крім розбіжності в ставленні старшинства й етикету. За старшинством у дипломатичному корпусі послы стоять на першому місці. Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. приділяє значну увагу дипломатичним привілеям та імунітетам. І це не випадково, тому що інститут привілеїв та імунітетів існує спеціально для забезпечення виконання дипломатичним представництвом і його персоналом своїх функцій⁷.

До привілеїв та імунітетів дипломатичних представництв належать такі:

- 1) недоторканність помешкань представництва, що означає, що органи влади держави перебування не можуть ступати в це помешкання без згоди глави представництва. Більш того, на країні перебування лежить спеціальний обов'язок приймати всі належні заходи для захисту помешкань представництва від будь-якого нанесення шкоди та вторгнення й запобігання будь-якого порушення спокою або образи його гідності. Помешкання представництв, предмети їхньої обстановки й інше майно, що знаходиться в них, а також засоби пересування користуються імунітетом від обшуків, арешту, реквізицій і виконавчих дій. При цьому термін «помешкання» тлумачиться розширено й охоплює будинки або частини будинків, використовуваних для представництва, включаючи резиденцію глави представництва, кому б не належало право власності на них, включаючи обслуговуючу частину будинку та земельну ділянку. Проте це не означає, що помешкання дипломатичного представництва є суверенною частиною території держави, що акредитує. Територія дипломатичного представництва знаходиться під суверенітетом держави пе-

² Селянинов О.П. Дипломатические отношения государств: Принципы, формы, методы : [учебное пособие] / О.П. Селянинов. – М. : МГИМО, 2004. – С. 77.

³ Плотникова О.В. Консульские отношения и консульское право / О.В. Плотникова. – М.: Норма – Инфра-М, 2007. – С. 77.

⁴ Левін Д.Б. История международного права / Д.Б. Левин. – М. : Ин-т междунар. отношений, 1962. – С. 53.

⁵ Сандровський К.К. Право зовнішніх відносин / К.К. Сандровський. – К., 2006. – С. 127.

⁶ Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 8 квітня 1961 р. // УРСР у міжнародних відносинах: міжнародні договори, конвенції, угоди та інші акти, учасником яких є Україна. – К., 1966. – С. 45–56.

⁷ Там само. – С. 7.

- ребування, проте їй, відповідно до міжнародного права, наданий особливий правовий режим (режим екстериторіальності) з метою успішного виконання функцій, покладених на представництво;
- 2) фіскальний імунітет (від латин. *fiscalis* – казенний) означає звільнення дипломатичних представництв від усіх державних, районних і муніципальних податків, зборів і мит, окрім зборів за конкретні види обслуговування. Збори, стягнуті представництвом під час виконання своїх обов'язків (наприклад, за видачу віз), звільнюються від усіх податків і мит держави перебування;
 - 3) недоторканність архівів і документів представництва – ці об'єкти недоторканні в будь-який час і незалежно від їхнього місцезнаходження. Офіційна кореспонденція представництва недоторкана. Дипломатична пошта не підлягає ні розпечатуванню, ні затримці;
 - 4) свобода зносин представництва, що означає, що дипломатичне представництво має свободу зносин зі своїм урядом, іншими представниками й консульствами акредитованої держави, де б вони не знаходилися. Для здійснення цих зносин дипломатичні представництва вправі користуватися всіма засобами, які підходять, включаючи дипломатичних кур'єрів, закодованими або шифрованими депешами⁸.

Дипломатичні кур'єри користуються особистою недоторканністю й підлягають особливому захисту з боку держави перебування. Державою, що акредитує, або представництвом може бути призначений дипломатичний кур'єр *ad hoc* (наприклад, командир цивільного повітряного або морського судна, який несе прапор держави, що акредитує). У цьому випадку імунітети припиняються в момент доставки дипломатичної пошти за призначенням. Дипломатичні представництва вправі за згодою країни перебування встановити радіостанцію й використовувати її, а також володіють позачерговим правом користування засобами цивільного електрозв'язку. У свою чергу держава перебування для належного й ефективного виконання функцій дипломатичних представництв зобов'язана сприяти полегшенню їхньої роботи, забезпечити свободу пересувань і повідомлень, надати всі можливості для виконання функцій дипломатичних представництв; гарантувати право користування прапором та емблемою держави, що акредитує, яке належить як самому представництву, так і його главі. Ці символи держави, що акредитує, розміщуються на помешканнях представництва, включаючи резиденцію глави представництва, а також на його засобах пересування⁹.

До особистих привілеїв та імунітетів належать такі:

- недоторканість особи дипломата – особа дипломатичного агента недоторкана, він не підлягає арешту або затриманню в будь-якій іншій формі. Держава перебування зобов'язана ставитися до нього з належною повагою та приймати належні заходи для запобігання яких-небудь зазіхань на його особу, свободу, гідність;
- недоторканність житла – приватна резиденція дипломатичного агента користується тією ж недоторканністю та захистом, що й помешкання дипломатичного представництва (приватна резиденція дипломатичного агента містить у собі будь-яке помешкання, у якому може мешкати дипломат: квартиру, номер у готелі, будинок). Папери дипломатичного агента, його кореспонденція, крім низки випадків, пов'язаних із цивільною юрисдикцією держави перебування, є недоторканими;
- імунітет від юрисдикції – дипломатичний агент користується імунітетом від кримінальної, цивільної й адміністративної юрисдикції держави перебування. Він має абсолютний імунітет від кримінальної юрисдикції. За загальним правилом дипломат не повинен порушувати законів держави перебування, проте у випадку вчинення ним кримінально караного діяння кримінальна справа стосовно нього не порушується в силу цього імунітету. Така особа оголошується *persona non grata* та їй пропонується залишити територію держави перебування. Разом із тим сторона, що приймає, може клопотатися перед урядом держави, що акредитує, про відмову в імунітеті дипломату, який вчинив злочин. Під час його одержання така відмова повинна бути ясно й точно виражена. На дипломатів також поширюється імунітет від цивільної юрисдикції, крім таких випадків:
 - а) речових позовів, що належать до приватного нерухомого майна на території країни перебування, якщо він не володіє цим майном для цілей представництва;
 - б) позовів, що стосуються спадкування, стосовно яких він виступає як виконавець заповіту, попечитель або спадкоємець спадщини. Таким чином, дипломатичний агент не може посилатися на дипломатичний імунітет як підставу для відмови від явки під час розгляду позову або іншої справи, що належить до спадкування;

⁸ Гуменюк Б.І. Основи дипломатичної та консульської служби : [навчальний посібник] / Б.І. Гуменюк. – К. : Либідь, 2004. – С. 8–9.

⁹ Сагайдак О.П. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи : [навчальний посібник] / О.П. Сагайдак, П.Д. Сардачук. – К. : Знання, 2008. – 295 с.

- в) позовів, що належать до будь-якої фахової або комерційної діяльності дипломатичного агента за межами його офіційних функцій. Дипломати також користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції держави перебування, тому на них не можуть накладатися штрафи й інші адміністративні стягнення. Водночас треба мати на увазі, що імунітет дипломатичного агента від юрисдикції держави перебування не звільняє його від юрисдикції акредитованої держави;
- фіскальний імунітет – дипломатичний агент звільняється від усіх мит і податків, особистих і майнових, державних, районних і муніципальних, за винятком:
- а) непрямих податків, що включаються в ціну товару й обслуговування;
 - б) збору податків на приватне нерухоме майно, що знаходиться в акредитованій державі, якщо він не володіє ним від імені акредитованої держави або з метою представництва;
 - в) податків на спадщину й мита на спадкування, що стягуються країною перебування;
 - г) зборів і податків на приватний прибуток, джерело яких знаходиться в країні перебування;
 - д) судових, реєстрових зборів, іпотечних зборів і гербового збору стосовно нерухомого майна, що знаходиться на території держави перебування¹⁰.

Крім дипломатичного персоналу, імунітети та привілеї поширюються на членів їхніх родин. До членів родини дипломата належать його дружина (чоловік) і неповнолітні діти, а також відповідно до міжнародного порядку дорослі незаміжні дочки дипломата, що мешкають із ним спільно й перебувають на його утриманні. Дипломатичні привілеї та імунітети починають поширюватися на осіб, визначених у міжнародному праві, з моменту перетинання ними кордону держави, що приймає, і діють до моменту виїзду зазначених осіб із держави перебування. Дипломат і члени його родини користуються встановленими в міжнародному праві привілеями та імунітетами також під час проїзду через третю державу. Треті держави не повинні перешкоджати проїзду через їхню територію членів адміністративно-технічного й обслуговуючого персоналу представництва та членів їхніх родин¹¹.

Таким чином, враховуючи викладене, необхідно відмітити, що на початковому етапі основна проблема забезпечення безпеки в досліджуваній сфері полягала переважно в забезпеченні фізичної безпеки посла й супроводжуваних його осіб. Дещо пізніше виникає проблема безпеки інформації – потреба в більш розвинутій криптографії. Ситуація ускладнилася, коли дипломатичні представництва стали постійними, а посольства перебувають за кордоном по 2–3 роки. Одночасно відбувається систематизація функцій дипломатичних представників, що в подальшому стане основою для класичного дипломатичного права. Незважаючи на сформовану традицію недоторканності дипломатів і посольств, історії відома безліч прикладів грубого порушення цього принципу: посольських представників заарештовували, катували, вбивали. Важливими етапами становлення інституту дипломатії треба вважати укладення Вестфальського миру в 1648 р.; Віденський конгрес 1815 р.; конференцію в Гавані 1928 р., де була прийнята Конвенція про дипломатичних агентів; звичайно ж, конференцію у Відні 1961 р., на якій була прийнята Віденська конвенція про дипломатичні відносини, що конкретизувала норми звичаєвого права, надала їм форму договірною права та закріпила консульські функції та привілеї; а також прийняття Конвенції про спеціальні місії в 1969 р. та Конвенції про попередження й покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів у 1973 р. тощо¹².

Висновки. Дипломатичні привілеї та імунітети існують не для того, щоб ігнорувати закони, правила та звичаї держави перебування, а з метою більш ефективного виконання дипломатичним представництвом і його персоналом своїх функцій у повній відповідності до норм міжнародного права та внутрішньодержавного права країни перебування. Виділяють такі імунітети та привілеї дипломатичних представництв, як недоторканність приміщень, імунітети майна й засобів пересування, недоторканність архівів і документів, податковий (фіскальний) імунітет, свобода зносин із державою акредитування, митні привілеї, протокольні привілеї. Працівники адміністративно-технічного персоналу дипломатичного представництва, якщо вони не є громадянами держави перебування або не проживають у ній постійно, користуються разом із членами сімей, що живуть із ними, особистою недоторканністю, недо-

¹⁰ Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике – A guide to diplomatic practice / Э. Сатоу; под общ. ред. В.В. Молочкова; пер. с англ. С.А. Панафидина, Ф.А. Кубицкого. – М.: Изд-во Ин-та междунар. отношений, 1961. – С. 17.

¹¹ Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: стоки становления и перспективы развития / Т.В. Зонова; Моск. гос. ин-т междунар. отношений. – М.: РОССПЭН, 2003. – С. 19.

¹² Сагайдак О.П. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи: [навчальний посібник] / О.П. Сагайдак, П.Д. Сардачук. – К.: Знання, 2008. – 295 с.

торканністю житла, фіскальним імунітетом, імунітетом від кримінальної юрисдикції. Щодо цивільної та адміністративної юрисдикції, то вони користуються імунітетом лише стосовно дій, вчинених ними під час виконання службових обов'язків. Предмети побуту не обкладаються митом у державі перебування. Що стосується імунітетів членів адміністративно-технічного персоналу від юрисдикції, то їх імунітети й привілеї поширюються на дії, здійснювані ними під час виконання своїх функціональних обов'язків.

Анотація

У статті проаналізовано особливості застосування дипломатичних привілеїв та імунітетів. Здійснено систематизацію видів і категорій імунітетів відповідно до міжнародних та вітчизняних законодавчих актів. Також запропоновано ґрунтовні висновки, які полягають в тому, що дипломатичні привілеї та імунітети існують не для того, щоб ігнорувати закони, правила та звичаї держави перебування, а з метою більш ефективного виконання дипломатичним представництвом і його персоналом своїх функцій у повній відповідності до норм міжнародного права та внутрішньодержавного права країни перебування. Виділяють такі імунітети та привілеї дипломатичних представництв, як недоторканність приміщень, імунітети майна й засобів пересування, недоторканність архівів і документів, податковий (фіскальний) імунітет, свобода зносин із державою акредитування, митні привілеї, протокольні привілеї.

Summary

In the article the features of the application diplomatic privileges and immunities. Systematize the types and categories of immunities under international and domestic laws. Also proposed are profound conclusions are that diplomatic privileges and immunities, they are not to ignore the laws, regulations and customs of the host country, and to more effective implementation of a diplomatic mission and its personnel of its functions in full compliance with international law and the national law of the host country. To provide such privileges and immunities as diplomatic missions immunity of premises, property and Immunities of vehicles, inviolability of archives and documents, tax (fiscal) immunity, freedom of communication with state accreditation, customs privileges, protocol privileges.

Використана література:

1. Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: стоки становления и перспективы развития / Т.В. Зонова ; Моск. гос. ин-т междунар. отношений. – М. : РОССПЭН, 2003. – 336 с.
2. Селянинов О.П. Дипломатические отношения государств: Принципы, формы, методы : [учебное пособие] / О.П. Селянинов. – М. : МГИМО, 2004. – 312 с.
3. Плотникова О.В. Консульские отношения и консульское право / О.В. Плотникова. – М.: Норма – Инфра-М, 2007. – 208 с.
4. Левін Д.Б. История международного права / Д.Б. Левин. – М. : Ин-т междунар. отношений, 1962. – 135 с.
5. Сандровський К.К. Право зовнішніх відносин / К.К. Сандровський. – К., 2006. – 402 с.
6. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 8 квітня 1961 р. // УРСР у міжнародних відносинах: міжнародні договори, конвенції, угоди та інші акти, учасником яких є Україна. – К., 1966. – С. 45–56.
7. Гуменюк Б.І. Основи дипломатичної та консульської служби : [навчальний посібник] / Б.І. Гуменюк. – К. : Либідь, 2004. – 248 с.
8. Сагайдак О.П. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи : [навчальний посібник] / О.П. Сагайдак, П.Д. Сардачук. – К. : Знання, 2008. – 295 с.
9. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике – A guide to diplomatic practice / Э. Сатоу ; под общ. ред. В.В. Молочкова ; пер. с англ. С.А. Панафидина, Ф.А. Кубицкого. – М. : Изд-во Ин-та междунар. отношений, 1961. – 496 с.
10. Биркович Т.І. Розвиток дипломатичної служби України в системі міжнародних відносин : [монографія] / Т.І. Биркович. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 250 с.

В.В. Штучний,
директор

Інституту Управління державної охорони
Київського національного університету імені Тараса Шевченка